

'De Pijpenmaker', een deugzaam een nuttig volkslied uit 1794 van Gouwenaar Jan Bessan.

Bert van der Lingen

In een eerder nummer van de PKN werd een pijpenmakerslied van vier coupletten onder de aandacht gebracht. [1] Dit handgeschreven stuk, van onbekende herkomst en datering, bevindt zich in het Streekarchief Midden-Holland te Gouda. Het laatste couplet van dit lied werd al eerder gepubliceerd. [2]

Het originele lied, geschreven door de Goudse predikant J. Bessan, is te vinden in *Volks-liedjens*, een uitgave uit 1794 van de Maatschappij tot nut van't Algemeen. [3] Aardig detail is dat de geschreven tekst in het Goudse archief slechts vier coupletten bevat, terwijl het originele lied vijf coupletten heeft. Het derde couplet (Zouden wij dan de dronkenschap beminnen?) is door de kopiist die het Goudse handschrift vervaardigde, niet overgenomen. Dit couplet is waarschijnlijk opzettelijk achterwege gelaten, omdat hierin het pijpenmakersambacht niet wordt genoemd. Het lied met 'opvoedende waarden en zedekundige beschouwingen' is hieronder nogmaals, maar nu in zijn geheel, weergegeven.

De Pijpen-maaker.

Wijze: Wat is het schoon, enz.

Ik maak een pijp, uit brooze klei en aarde,
En leer hoe broos het leven is,
Daar het aan mij nog zoete blijdschap baarde,
Voegt aan mij ook de erkentenis,
Om dat 'k nog vrolijk werken mag,
En 't brood verdien op iedren dag. *bis*.

Zijn wij dan 't saam ter winkel neêr gezeeten,
Het zij bij dag, of bij de lamp,
Laat ons in 't werk dan nimmermeer vergeeten,
Dat ons leven is als een damp;
De pijp die dus onze aandagt wekt,
Is 't die aan ons tot leering strekt. *bis*.

Zouden wij dan de dronkenschap beminnen?
Of lasterzucht ten dienste staan?
Neen! vrienden, neen! wij zullen ons bezinnen,

En 't kwaade voorbeeld tegengaan,
Die naarstig werkt, en zuinig leeft,
Is 't die des winters voedsel heeft. *bis.*

Niets zal ons dan in naarstigheid verhind'ren,
Men zie, gestadig werkend, toe,
Zorg dus, vol vlijt, voor onze vrouw en kindren,
Dat elk hen voor 't gebrek behoê;
En *Kasten* wij, zij *tremmen* meê,
Zij passen op de *scheur* en *gleê* *bis.*

Laat ons te saam, bij 't *vormen*, of bij 't *rollen*,
Bij 't *wijeren*, oplettend zijn;
Zo blijft ons werk, bij 't *glazen* en bij 't *snollen*,
Geroemd aan 't IJ, en Maas en Rhijn;
Zo is 't dat pijpenmaakerij,
Aan ons tot nut, en voordeel zij. *bis.*
J.B.

De schrijver van het lied, Jan Bessan was predikant van de Remonstrantse gemeente in Gouda waar hij vanaf circa 1786 woonde en in 1803 overleed. Vanwege zijn woonplaats en beroep was hij uiteraard meer bekend met het leven van de lokale pijpenmakers dan ieder ander dichter. Bessan was tevens lid van de Rederijderskamer te Gouda, waarvoor hij gedichten schreef en voordrachten hield. Vooral in de 17de eeuw waren de Rederijderskamers, waar gedichten en toneelstukken werden gemaakt, bijzonder populair en in bijna iedere stad te vinden. Later neemt de belangstelling af en in de 18de eeuw lijkt het veelvuldig gebruikte gezegde 'Rederijders-kannekijkers' erop te duiden, dat zich in de kamers vooral andere zaken de boventoon voerden. Op het eind van de 18de eeuw kregen de kamers weer meer aanzien. Men stelde een uitgebreid ontwerp van een opvoedingsschool op, waarin jongelingen in zeven jaar onderwezen konden worden in het Latijns, Grieks, de belangrijkste hedendaagse talen, en andere kunsten en wetenschappen, 'tot het leggen van goede gronden eener beschaafde opvoeding'. [4]

Een dergelijke opvoeding stond ook De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen voor ogen die, in de periode 1789-1806, de *Volks-liedjens*, bedoeld om het volk te beschaven en het nationaal besef te ontwikkelen, in vijf bundels uitgaf. De Maatschappij, die de belangrijkste leverancier van volksliedjes was, werd eind 1784 door een doopsgezinde predikant opgericht. Algemeen volksonderwijs, opvoeding in een algemeen

christelijke geest van verdraagzaamheid en vaderlandsliefde waren belangrijke onderwerpen. Men ging er in de tijd van de Verlichting vanuit dat een kind zich zou ontwikkelen tot een goed mens door een goede opvoeding en het juiste onderwijs. De Maatschappij zag volksontwikkeling als oplossing voor sociale problemen en uitgaven als de *Volks-liedjens* dienden als inspiratiebron voor volksverbeteraars. Het merendeel van de liedjes die het volk zong behoorden tot de ordinaire straatliederen. De Maatschappij, die als oogmerk 'het welzijn van den gemeenen man' had, stelde dat de deugd en algemene verlichting zou toenemen wanneer men 'den geringen burger, zijnen gewoonen volkstoos liet behouden, doch den inhoud der liedjens zodanig hervormde, dat dezelve niet alleen de goede zeden niet kwetsten, maar deeze, bovendien, zeer sterk konden bevorderen'. [5] In deze context moet bovenstaand lied worden gezien.

Noten:

1. Schouten, p.1180-1.
2. Duco, p.115 en 179.
3. *Volks-liedjens*, p.40-41.
4. *Algemeene*, p.420-1.
5. *Algemeene*, Berigt [voorwoord, zonder pag.]

Literatuur:

- Mengelwerken der Kamer van Rhetorica, genaamd: De Goudsbloemen [...], in: *Algemeene vaderlandsche letter-oefeningen, waarin de boeken en schriften, die dagelyks in ons vaderland en elders uitkomen, oordeelkundig tevens en vrymoedig verhandeld worden* [...]. Amsterdam, 1793, p.417-421.
- Jan Bessan, 'De Pijpen-maaker', in *Volks-liedjens*. Maatschappij Tot nut van 't algemeen. Vierde stukjen. Amsterdam, 1794, p.40-41.
- Don Duco, 'De techniek van het pijpenmakersbedrijf te Gouda.' In (P. Davey) *The Archaeology of the Clay Tobacco Pipe IV*. BAR International series 92. Oxford, 1980, p.115-217.
- Lia Schouten, Een onverwachte vondst. *PKN* 2000, 22^e jrg, nr. 88, p.1180-1.